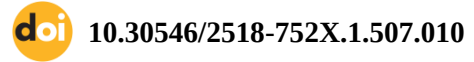

Sofiya Mirzəyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: frazeologiya, tədqiqat tarixi, sabit söz birləşmələri, frazeoloji ifadələr, məcazi məna

Keywords: phraseology, history of research, stable phrases, phraseological expressions, figurative meaning

Ключевые слова: фразеология, история исследования, устойчивые словосочетания, фразеологические выражения, переносное значение

GİRİŞ. Frazeologiya geniş anlayışdır. Azərbaycan dilçiliyində frazeoloji sistemə aid kifayət qədər araşdırmalar, tədqiqat işləri aparılmış və monoqrafiyalar yazılmışdır. Bəzi dilçilər frazeoloji birləşmələri qeyri-sərbəst söz birləşmələri adlandırırlar.

Azərbaycan dilçiyində frazeologiya haqqında ilk məlumatlara 1929-cu ildə B.Çobanzadə və F.Ağazadənin “Türk qrammeri” adlanan kitabında rast gəlinir. “Lisanda və üslubiyyatda (stylistique) idiomatizm (idiotisme) deyilən tərkib və cümlələrin mövcudiyyəti, bu məna fərklərindən başqa bir şey deyildir... Məsələn: qoz, su, sən, iç sözləri həmmən bir çox türk ləhcələrində bulunduğu halda, farscadan alınması möhtəməl olan “gözüm səndən su içmir” cümləsini azərbaycanlıdan başqa kim anlaya bilər?” [5, s.144-145]

Azərbaycan dilçilik tarixinin tanınmış tədqiqatçılarından biri olan A.Babayev qeyd edir: “Əgər V.V.Vinoqradov frazeologiyaya aid ilk əsərini 1946-cı ildə yazmışdırsa, ondan 17 il əvvəl Azərbaycanda B.Çobanzadə və F.Ağazadə birlikdə yazdıqları “Türk qrameri” dərsliyinin leksikologiya bəhsində semasiologiya və stilistikadan danışmış, “göz yummaq”, “başə düşmək”, “başə salmaq”, “baş vurmaq”, “gözüm səndən su içmir” kimi frazeoloji birləşmələrdən bəhs etmişlər”. [2, s.27] A.Babayev Azərbaycan dilçiliyində frazeologiyanın tədqiqat tarixinin B.Çobanzadə və F.Ağazadənin adı ilə əlaqələndirmişdir. Təbii ki, A.Babayev burada, bilavasitə, frazeoloji birləşmələrə dair elmi mövqeyi nəzərə almışdır, atalar sözləri, məsəllərin toplanıb sistemə salınması məsələlərinin çox qədimə getdiyini, söhbətin, məhz, frazeologiyadan, frazeoloji birləşmələrdən getdiyinə görə diqqət mərkəzinə çəkməyə ehtiyac duymamışdır. [2, s.27]

Dilçilikdə “frazeologiya” anlayışı, frazeologiyanın elmi istiqamət kimi leksikologiyadan ayrılma tarixi XX əsrin birinci yarısına aiddir. Bu, linqvistik elmi hadisə hesab olunmuşdur. Artıq ötən əsrin 50-60-cı illərindən etibarən Azərbaycan dilçiliyi dirçəlməyə və inkişaf etməyə başladı. Odur ki, frazeologiya haqqında məlumatlar da genişləndi. Frazeologiya bölməsi haqqında ilk elmi məlumatlar da

məhz bu dövrə təsadüf edir. M.Hüseynzadə 1954-cü ildə nəşr olunan “Müasir Azərbaycan dili” dərsliyində frazeologiya haqqında geniş məlumat vermişdir. Bu kitabı, Azərbaycan dilçiliyində frazeologiya sahəsinin yaranmağa başlanmasının tarixi kimi götürə bilərik. M.Hüseynzadə dərslikdəki leksika bölməsini “Məfhum və söz”, “Müasir Azərbaycan dili leksikonun tərkibi” və “Frazeologiya” başlıqlarına bölmüşdür. Frazeologiya bölməsinə 3 səhifəlik yer ayırmışdır. Müəllif, frazeoloji birləşmələri təşkil edən komponentlərin bir qisminin dilin daxili qanunları hesabına dəyişərək və inkişaf edərək, mürəkkəb sözlər şəklində yarandığını qeyd edir. Bura aiddir:

– diribaş, əl-qol açmaq, əl-ayaq açmaq, ələ salmaq, acgöz, əliaçıq, boşboğaz, qaraqabaq, əl-ayaqdan salmaq, göz dikmək və s.

Müəllif, yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunələrin mürəkkəb söz olduğunu hesab etmişdir.

M.Hüseynzadə frazeologiya haqqında bəhs edərkən, birləşmələri təşkil edən sözlər arasında olan asılılığı iki qismə ayırır. Birinci qismdə frazeoloji birləşmələri təşkil edən sözlər arasında sıx bağlılıq qeyd edilir. Bu birləşmələrin komponentlərini başqa sözlə dəyişdirmək mümkün deyildir. Məsələn: əl-ayağa düşmək, göz qoymaq, əli aşağı düşmək və s. sözlər bu qəbildəndir.

İkinci qismdə isə frazeoloji birləşməni təşkil edən sözlərin birini onun sinonimi ilə əvəz mümkün olur. Məsələn: yoldan çıxmaq – yoldan azmaq, göz qoymaq – göz yetirmək, əldən düşmək – dildən düşmək və s.

XX əsrin II yarısından etibarən frazeologiya sahəsində canlanma oldu və tədqiqatların miqyası genişlənməyə başladı. Bu illərdə S.Cəfərovun “Müasir Azərbaycan dili” kitabının ilk hissəsi nəşr olundu. Əslində, bu hissə müəllifin 1955-ci ildə çap olunan “Azərbaycan dilində idiomlar” adlı məqaləsinin dəqiqləşmiş və daha da genişləndirilmiş forması idi. Daha sonra, 1963-cü ildə A.Qurbanovun frazeologiya bölməsinə aid “Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası” kitabı çap edildi. Bu kitab tələbələr üçün nəzərdə tutulmuş və frazeologiya bölməsinə aid məlumatlar səthi şəkildə verilmişdir. Ümumiyyətlə, XX əsrin 60-70-ci illəri Azərbaycan dilçiliyində frazeologiya mühüm mərhələ kəsb edir. Bu illərdə H.Bayramov “Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları” doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Dissertasiya işinin üzərində işlənilmiş və 1978-ci ildə kitab şəklində çap edilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan dilinin frazeoloji sistemi haqqında ilk məlumatlara S.Cəfərovun və M.Hüseynzadənin yazdığı ali məktəb dərsliklərində rast gəlirik. Daha sonra isə A.Qurbanov və Ə.Dəmirçizadənin əsərlərində tədqiqatlar davam etdirilir. Təkcə dərsliklərdə deyil, dissertasiyalarda da bu məsələ öz əksini tapıb.

Professor Sevil Mehdiyeva, dosent Türkan Əskərova və Şahnazxanım Şükürzadənin birgə qələmə aldığı “İmadəddin Nəsimi dili və üslubu” monoqrafiyasında Azərbaycan dilçiliyində frazeoloji tədqiqatların, əsasən, iki istiqamətdə aparıldığı qeyd olunur:

- dil sistemində mövcud frazeoloji vahidlərin elmi-nəzəri tədqiqi.
- ayrı-ayrı şair və yazıçıların dilində işlənilmiş fərdi-üslubi orijinallıq qazanmış bədii-obrazlı frazeoloji vahidlərin tədqiqi.

Dissertasiya və dərsliklərdə Azərbaycan dilinin frazeologiyası birinci istiqamətdə – dil sisteminə mövcud frazeoloji vahidlərin elmi-nəzəri tədqiqi öz əksini tapmışdır. Məsələn, Y.M.Seyidovun “Azərbaycan dilində söz birləşmələri”, Ə.Z.Abdullayevin “Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr”, N.Məmmədov və A.A.Axundovun – “Dilçiliyə giriş” və s. dərsliklərini misal göstərə bilərik. Bu qrup alimlər dildə hazır şəkildə mövcud olan ifadələrinin hamısını frazeoloji vahidə aid edirlər. Birinci qrupa daxil olan alimlərə Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynov, S.Cəfərov, S.Murtuzayev, M.Adilov, N.Rəhimzadə, H.Əliyev, Q.Kazımov, A.Qurbanov, M.Mirzəliyeva, R.Həsənov kimi tədqiqatçıları misal göstərə bilərik. Bu dilçi alimlər geniş aspektdə tədqiqat aparmış və məsəllər, atalar sözləri, aforizmlər və ibarələri də frazeologiya bölməsinə aid etmişlər.

İkinci qrupa daxil olan və Azərbaycan dilçiliyinin frazeologiya bölməsini geniş tədqiq etmiş H.Bayramovun adını qeyd etmək olar. Bu qrupa daxil olan alimlər frazeologiyanın tədqiqat obyektinə dar mənada yanaşmışlar. Frazeoloji birləşmələrin elmi-nəzəri cəhətdən araşdırılmasının ilk təşəbbüskarı da H.Bayramov olmuşdur. Onun “Sabit söz birləşmələri” adlı irihəcmli məqaləsi frazeoloji birləşmələrin araşdırılmasında, tədqiqində böyük rol oynamışdır. Hüseyn Bayramov Azərbaycan dilçiliyində müxtəlif istiqamətdə araşdırmalar aparmış, dilçilik sahəsinə dəyərli töhfələr vermiş, xüsusən də Azərbaycan dili frazeologiyasının əsas məsələlərini ilk dəfə olaraq sistemli və kompleks şəkildə araşdırmışdır. H.Bayramovun doktorluq dissertasiyası da “Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları” mövzusunda olmuşdur. Tədqiqatçı alim daha sonralar frazeologiyaya aid fikirlərini bir yerə toplayaraq “Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları” adlı ali məktəblər üçün dərslik yazmışdır.

kitaba ön söz yazan Y.Seyidov və orada belə qeyd edir ki, “müəllifin bu əsəri, şübhəsiz ki, Azərbaycan dili frazeologiyasının tədqiqi tarixində irəliyə atılan ciddi addım hesab oluna bilər. Burada Azərbaycan dili frazeologiyasının bir sıra mühüm məsələləri ilk dəfə geniş şəkildə aydınlaşdırılmış və onlar haqqında yeni söz deyilmişdir”. [4, s. 3]

H.Bayramov Azərbaycan dilinin frazeologiyasını aşağıdakı üç istiqamət üzrə tədqiq etmişdir:

- Azərbaycan dili frazeologiyasının ümumi məsələləri.
- Azərbaycan dili frazeologiyasının quruluşu.
- Azərbaycan dili frazeologiyasının mənə quruluşu. [3, s.174-175]

Frazeologiyayı dilçiliyin müstəqil bir sahəsi hesab edən H.Bayramov onu “ümumi frazeologiya” və “xüsusi frazeologiya” olmaqla iki hissəyə bölmüşdür. Onun fikrinə görə, “ümumi frazeologiyada bir sıra inkişaf etmiş dillərin frazeoloji materiallarının tədqiqindən alınan nəticələr ümumiləşdirilir, bunun əsasında frazeologiyanın ümumi problem məsələləri müəyyənləşdirilir. Xüsusi frazeologiyada isə konkret dilin faktları əsasında həmin dilin frazeoloji sistemi semantik – struktur və s. cəhətdən təsvir edilir”. [3, s.4]

Hal-hazırda Azərbaycan dilçiliyində ümumi frazeologiya və xüsusi frazeologiya kimi bölgülər yer almayıb. Bu fikirlər, ötən əsrin ortaları üçün səciyyəvi sayılır.

H.Bayramov frazeologiya sahəsində tədqiqat aparan dilçi alimlərin frazeoloji birləşmələrə münasibətə görə iki qrupa ayırmışdır: “1) hazır şəkildə olan söz birləşmələrinin hamısını frazeologiya hesab edənlər; 2) dildə hazır şəkildə olan

söz birləşmələrinin hamısını deyil, onlardan nitq və ya dil vahidlərinə ekvivalent olub, komponentləri məna və quruluşca parçalanmayan qismini frazeologiya hesab edənlər”. [3, s.5]

Qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatçının burada işlətdiyi “frazeologiya” termini “frazeoloji vahidlərin hamısı” mənasında qeyd edilib.

H.Bayramovun sabit və sərbəst söz birləşmələri haqqında apardığı elmi tədqiqatlar, onların oxşar və fərqli cəhətlərini qeyd etməsi, frazeoloji birləşmələrin funksionallığını araşdırması frazeologiyanın tədqiqat tarixində mühüm yer tutur.

H.Bayramov yazdığı tədqiqat işinin “Azərbaycan dili frazeologiyasının ümumi məsələləri” adlanan birinci fəslinin “Azərbaycan dili frazeologiyasının əsas məsələləri” adlandırdığı birinci bölməsində frazeoloji vahidə aşağıdakı tərifini vermişdir: *“Fikrin ifadəsində nitqin bilavasitə tərkib hissəsini təşkil edən iki və ya daha çox tammənəli sözün tarixən birləşməsindən ibarət olub, komponentləri sintaktik və semantik cəhətdən parçalanmayan, quruluşca sərbəst söz birləşməsinə və ya cümləyə oxşayan, məna və ya şəkildə hazır şəkildə mövcud olub ənənəyə görə ya bir formada, ya da qrammatik cəhətdən dəyişdirilərək işlədilən konstruksiyalara frazeoloji vahid deyilir”*. [3, s.27]

H.Bayramov tədqiqatlarında Azərbaycan dilçiliyində frazeologiyanın təşəkkülü mövzusunə toxunmuşdur. O, Azərbaycan dili frazeologiyasının mənbələri haqqında da tədqiqat aparmışdır və atalar sözü, məsəllərin, idiomlar, rəvayətlər, ibarələr, hikmətli sözlər və digər sabit söz birləşmələrinin, terminlərin frazeologiyaya münasibətini qeyd etmişdir. Bu da frazeologiyanın mənbələri haqqında əsaslı elmi məlumatlar verir. H.Bayramov frazeoloji vahidləri belə təsnif etmişdir: 1) atalar sözləri; 2) məsəllər; 3) idiomlar; 4) rəvayətlər; 5) ibarələr; 6) hikmətli sözlər; 7) aforizmlər; 8) ədəbi sitatlar; 9) qanadlı sözlər; 10) başqa sabit söz birləşmələri.

Bu sıralamada “rəvayətlər” və “başqa sabit söz birləşmələri”ni ayırmaq mübahisə doğurur. H.Bayramov rəvayətlər haqqında belə qeyd edir: “Azərbaycan dilində frazeologiyadan bəhs edən müəlliflər içərisində rəvayətləri də frazeologiyaya aid edənələr vardır. Lakin bu fikir doğru deyil, çünki hər bir rəvayət ən azı 15 cümlədən ibarət kiçik həcmli bir hekayədir”. [3, s.46]

“1. Atalar sözü və məsəllər əsasən dəyişməz halda, yəni dildəki sözlər və frazeoloji vahidlər kimi hazır şəkildə işlədildiklərindən frazeoloji vahidlərlə ortaqlı əlamətə malikdir.

2. Lakin atalar sözü və məsəllər müxtəlif tipli cümlə quruluşuna malik olub bitmiş bir fikri ifadə edir. Bunlar keçmiş nəsillərin çoxcəhətli fəaliyyətində əldə etdikləri nəticələri yeni nəsle vermək üçün işlədilir. Əksər hallarda, bunların nitqə daxil edilməyinə ehtiyac qalmır. Əsasən bədii əsərlərdə müəlliflər atalar sözü və məsəllərdən öz fikirləri ilə əlaqəli şəkildə istifadə edirlər. Ümumiyyətlə, atalar sözü və məsəllərin dilin frazeologiyasının tərkib hissəsi hesab edilməsinin heç bir elmi əsası yoxdur. Bəzi atalar sözü və məsəllərdəki obrazlılıq da bunların bilavasitə fikrin tərkib hissəsi olmasına gətirib çıxarmır və bunlarda frazeoloji vahidə xas olan keyfiyyət yaratmır.

3. Azərbaycan dili atalar sözü və məsəllərinin az bir qismi məna və quruluşca dəyişdirilərək nitq və ya dil vahidi səciyyəsinə salınmışdır. Məhz belə xüsusiyyətə malik olanlar dilimizin frazeoloji sisteminin zənginləşməsi mənbələrindən biri hesab edilməlidir”. [9, s.43-44]

H.Bayramovun fikrincə, bəzi rəvayətlər frazeoloji vahidlərin yaranması və zənginləşməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. “Rəvayətlərdən götürülmüş bu parçaların bir qismi həqiqi mənadan məcazi mənaya köçürülməklə frazeoloji vahid şəklinə salınmış bir qismi isə rəvayətlərin özündə məcazi mənada işlədilmiş və bu şəkildə də dilimizin frazeologiyasına daxil olmuşdur. Belə ifadələrin birbaşa rəvayətlərdən götürülməsi, yoxsa rəvayətlərdən atalar sözlünə, oradan da dilin frazeoloji tərkibinə keçməsi haqqında qəti fikir yürütmək çətindir”. [3, s.49-50]

H.Bayramov sonda isə belə qənaətə gəlir: “Buraya qədər deyilənlərdən aydın olur ki, adlarını çəkdiyimiz müxtəlif səciyyəli ifadələr Azərbaycan dilinin frazeoloji vahidləri olmadığından filologiyada, o cümlədən dilçilikdə bunlardan “frazeologiya” adı altında bəhs etmək məqsəduyğun deyildir. Lakin bu heç də həmin ifadələrin bədii əsərlərdə, ümumiyyətlə dildə işlədilməsi, tədricən zənginləşməsi, üslubi məqsədlərlə istifadəsində yazıçıların fəaliyyəti, rolu və yaradıcılıq üslubunun əhəmiyyətini azaltmaq demək deyil. Bizcə, yaradıcılıq üslubu, üslubi məsələlərlə əlaqədar olaraq bu qəbildən olan ifadələrin “frazeologiya” deyil, daşıdıqları xüsusiyyətlərlə əlaqədar olaraq özlərinə məxsus adlarla adlandırılması daha məqsədə müvafiqdir ” [3, s.52]

H.Bayramov sabit söz birləşməsi ilə frazeoloji vahid məsələsinə aşağıdakı nəticələrə gəlmişdir:

“Azərbaycan dilinin frazeoloji vahidləri həm də sabit söz birləşmələridir.

2. Dilimizdəki hər cür sabit söz birləşməsi frazeoloji vahid deyildir.

2) Frazeoloji vahid səciyyəsinə olan sabit söz birləşmələri iki xətt üzrə təşəkkül tapmışdır: 1) birləşmə daxilində sözlərin frazeoloji mənada əlaqələndirilərək sabit birləşmə yaradılması yolu ilə (məsələn: acığı gəlmək, ağı kəsmək, özündən getmək); sərbəst söz birləşmələrinin yenidən mənalandırılması yolu ilə (məsələn: qol qoymaq, üç çevirmək, ayağından çəkmək)”. [3 s. 55]

Sabit söz birləşmələri və frazeoloji vahid bəzən bir-biri ilə eyni tutulur. Frazeoloji vahidlərin hamısı sabit söz birləşməsi olduğu halda, bütün sabit söz birləşmələri frazeoloji vahid hesab olunmur.

M.Mirzəliyeva qeyd edir ki, frazeoloji vahidlər müxtəlif prinsiplərinə görə, bir neçə qrupa bölünür: 1) frazeoloji vahidlərin tutumuna (əhatə dairəsinə) görə; 2) frazeoloji vahidlərin əmələ gəlmə prinsiplərinə görə tipləri; 3) frazeoloji vahidlərin semantik quruluşuna görə tipləri; 4) frazeoloji vahidlərin semantik qovuşma prinsipinə görə tipləri; 5) frazeoloji vahidlərin leksik tərkib baxımından tipləri; 6) frazeoloji vahidlərin ekspressiv-üslubi xüsusiyyətlərinə görə tipləri [6 s. 46-47].

“Dilçilikdə, eləcə də türkologiyada həllinə ehtiyac duyulan ən mübahisəli məsələ cümlə quruluşlu frazeoloji vahidlərin mövcud olub –olmamasıdır. Belə frazeoloji birləşmələrə atalar sözləri, zərbi-məsəllər, hikmətli sözlər, aforizmlər bir sözlə, paremiyalar daxildir. Bunlar da dildə hazır vəziyyətdə olub təkrarlanan vahidlərdir və digərlərindən öz qrammatik quruluşu, semantik və üslubi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir” [2, s. 55].

Frazeoloji vahidlərin söz və söz birləşməsi şəklində olmasına deyil, daha çox cümlə formasında olmasına dair mübahisəli fikirlər çoxdur. Cümlə şəklində olan frazeoloji vahidlərə atalar sözləri, zərbi-məsəllər və hikmətli sözlər daxildir.

M.Mirzəliyeva aforizmləri, paremiyaları frazeologiyanın içərisində öyrənməyi lazım bilir. “Aforizmlər, eləcə də xalqın tarixini, müdrikliyini özündə qoruya-

raq illərin, qərinələrin sınağından çıxarib bu günümüzdə gətirmiş pəremiyalar, ümumiyyətlə dilin frazeoloji sistemi dildə bir canlılıq yaradır, nitqə xüsusi rəvnəq verir və onu daha da emosionallaşdırır” [2, s. 7].

Azərbaycan dilçiliyində frazeoloji vahidləri tədqiqatçı alimlərdən M.Hüseynzadə və M.İslamov “frazeoloji birləşmə”, S.Cəfərov və Ə.Dəmirçizadə “idiom”, H.Bayramov, A.Qurbanov, S.Murtuzayeva, Q.Mahmudova, M.Mirzəliyeva “frazeoloji vahid” termini kimi qeyd etmişdilər.

H.Bayramov tədqiqatların sonunda belə qənaətə gəlir: “Buraya qədər deyilənlərdən aydın olur ki, adlarını çəkdiyimiz müxtəlif səciyyəli ifadələr Azərbaycan dilinin frazeoloji vahidləri olmadığından filologiyada, o cümlədən dilçilikdə bunlardan “frazeologiya” adı altında bəhs etmək məqsədəuyğun deyildir. Lakin bu, heç də həmin ifadələrin bədii əsərlərdə, ümumiyyətlə dildə işlədilməsi, tədricən zənginləşməsi, üslubi məqsədlərlə istifadəsində yazıçıların fəaliyyəti, rolu və yaradıcılıq üslubunun əhəmiyyətini azaltmaq demək deyil. Bizcə, yaradıcılıq üslubu, üslubi məsələlərlə əlaqədar olaraq bu qəbildən olan ifadələrin “frazeologiya” deyil, daşıdıqları xüsusiyyətlərlə əlaqədar olaraq özlərinə məxsus adlarla adlandırılması daha məqsədemüvafiqdir” [3,s.52]

H.Bayramov sabit söz birləşməsi ilə frazeoloji vahid məsələsində aşağıdakı nəticələrə gəlmişdir:

1. Azərbaycan dilinin frazeoloji vahidləri həm də sabit söz birləşmələridir.

2. Dilimizdəki hər cür sabit söz birləşməsi frazeoloji vahid deyildir.

3. Frazeoloji vahid səciyyəsinə olan sabit söz birləşmələri iki xətt üzrə təşəkkül tapmışdır. a) birləşmə daxilində sözlərin frazeoloji mənada əlaqələndirilərək sabit birləşmə yaradılması yolu ilə (məsələn: acığı gəlmək, ağı kəsmək, özündən getmək); b) sərbəst söz birləşmələrinin yenidən mənalandırılması yolu ilə (məsələn: qol qoymaq, üz çevirmək, ayağından çəkmək)”. [3 s. 55]

Sabit söz birləşmələri və frazeoloji vahid bəzən bir-biri ilə eyni tutulur. Frazeoloji vahidlərin hamısı sabit söz birləşməsi olduğu halda, bütün sabit söz birləşmələri frazeoloji vahid hesab olunmur.

Q.Kazımov “Azərbaycan dili frazeologiyasının ən qədim qatı (Yazıya qədərki dövr)” əsərinin 4-cü fəslində yazıçı Ə.Haqverdiyevin dram dilinin frazeologiyasını araşdırmış, qrammatik, semantik xüsusiyyətlərini ətraflı şəkildə təhlil etmişdir. Əsərdə, canlı xalq dilinə aid ifadələrə və frazeologizmlərə daha geniş yer verilmişdir.

Professor Q.Kazımov “XI əsrin anadilli möhtəşəm abidəsi” məqaləsində, əsasən də “Dastani-Əhməd Hərami” məsnəvisindəki frazeologizmləri də araşdırmışdır. O, bədii ədəbiyyatda “Komizm üsulları” kitabında, “Üzeyir Hacıbəyovun publisistika dili və üslubu” məqaləsində də frazeologizmlərdən əhatəli şəkildə bəhs etmişdir. Q.Kazımov frazeologizmlərə aid fikirlərində təkrarçılığa yol verməmişdir.

S.N.Muratov sabit söz birləşmələr sırasına tapmacaları, mürəkkəb sözləri və digər ifadələri də daxil edir. Beləliklə, sabit söz birləşmələrinin əhatə dairəsi daha da genişlənir. S. N. Muratov qeyd edir: “türk dillərində frazeoloji vahid sabit söz birləşməsidir, lakin hər cür sabit söz birləşməsi frazeoloji vahid deyildir”. [3, s.5]

N.Rəhimzadə frazeoloji birləşmələri, əsasən, iki yerə bölr:

●Leksik-semantik parçalanmazlığı ilə fərqlənən obrazlı ifadələr (idiomlar); sabit söz birləşmələri. [3, s.5]

S.Cəfərov isə frazeoloji vahidləri bütöv halda götürərək “sabit söz birləşmələri” adlandırır. Ə.Orucova görə frazeologizm təkə parçalanmayan leksik birləşmələrdən deyil, aforizmlər, məsəllər, atalar sözləri, digər sabit söz birləşmələri, klassik poeziyada işlənən qəlibləşmiş ifadələr və s.deyimlərdən ibarətdir. Zənnimcə, Ə.Orucovun frazeoloji birləşmələr haqqında qeyd etdiyi bu fikri daha məqsəddüygündür.

Məqalənin aktuallığı. Azərbaycan dilçiliyində frazeologizmlərin tədqiqi ilə bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürülmüş, çoxsaylı və sanballı tədqiqat işləri aparılmışdır. Qeyd edək ki, dili zənginləşdirən vasitələrdən biri kimifrazeologizmlərin mövqeyi hər zaman diqqət mərkəzindədir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqsəd frazeologiyanın mahiyyətini, onun qaranlıq qalan məqamlarını müəyyənləşdirməkdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə bəhs olunan məsələlər dil ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr və bu sahədə araşdırma aparan tədqiqatçılar üçün faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov H.A. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları, Bakı: Maarif, 1978, 174 s.
2. Cəfərov S.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası, Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 191 s.
3. Dəmirçizadə Ə.M. Azərbaycan dilinin üslubiyyəti, Bakı: Azərtədrisnəşr, 1962, 271 s.
4. Hüseynzadə M.H. Müasir Azərbaycan dili, Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 279 s.
5. Qurbanov A.M. Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası, Bakı, 1963.
6. Qurbanov A.M. Müasir Azərbaycan ədəbi dili, Bakı: Nurlan, 2003, 450 s.
7. Qurbanov A.M. S.Vurğunun Vaqif pyesinin dili və üslubu, namizədlik dissertasiyası, 1962.
8. Mahmudova Q.Ç. Türk dillərinin frazeologiyası, Bakı: Nurlan, 2009, 664 s.
9. Mirzəliyeva M.M. Türk dillərinin frazeologiyası, I cild, Bakı: Nurlan, 2009, 218 s.
10. Orucov Ə.Ə. Azərbaycan dili filoloji izahlı lüğətinin nəzəri əsasları, Bakı, 1965, 124 s.

Sofiya Mirzayeva

Summary

THE ISSUE OF STUDYING PHRASEOLOGICAL UNITS IN AZERBAIJANI LINGUISTICS

The article is devoted to the study of phraseological units that have a significant impact on the intensity and emotionality of the language. The linguistic science that studies phraseological units of language is called phraseology. The object of study in this branch of the science of language is various combinations, expressions, and phrases. The article reflects largely similar and partially different opinions of researchers about phraseological units. According to most researchers, a phraseological unit is not all stable compounds, but that part whose components are not separable in meaning and structure. In addition, the other part of scientists classify phraseological combinations, proverbs and sayings, phrases, etc. as phraseology. The article is based on the works of our scientists in the field of studying the phraseology of the Azerbaijani language, their scientific activities.

София Мирзоева

Резюме

**СЕМАНТИЧЕСКИЕ ИЗУЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ**

Статья посвящена изучению фразеологизмов, оказывающих существенное влияние на интенсивность и эмоциональность языка. Лингвистическая наука, изучающая фразеологические единицы языка, называется фразеологией. Объектом исследования этой отрасли науки о языке являются различные сочетания, выражения и словосочетания. В статье отражены во многом схожие и частично разные мнения исследователей о фразеологизмах. По мнению большинства исследователей, фразеологической единицей является не все устойчивые соединения, а та часть, компоненты которой не разделены по смыслу и структуре. А другая часть учёных относят к фразеологии фразеологические сочетания, пословицы и поговорки, словосочетания и т. д. В основу статьи легли труды наших ученых в области исследования фразеологии азербайджанского языка, их научная деятельность.

Rəyçi: dos. F.Niftəliyeva